

ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE COMPANY'S ECONOMIC SECURITY SYSTEM

COVID-19 із подальшим загостренням військової агресії зі сторони Російської Федерації суттєво змінили умови функціонування українських підприємств, що потребує внесення коректив в діяльність суб'єктів безпеки. Застосування актуальних ще порівняно недавно інструментів протидії та ліквідації загроз стає менш результативним через більш високу динамічність зовнішнього й внутрішнього середовища. Виникає гостра потреба в розвитку системи економічної безпеки підприємства, що неможливо без відповідного інформаційного супроводу. Розроблення методичних засад оцінювання системи економічної безпеки підприємства є елементом подальшого поступу в безпекознавстві через зміну парадигми із сталості в діях суб'єктів безпеки на користь систематичного покращення у відповідності до зміни умов здійснення безпекової діяльності. Розроблений підхід, враховуючи усі сильні сторони існуючих практик щодо оцінювання економічної безпеки підприємства, дозволяє дбати про постійне оновлення засад функціонування системи економічної безпеки підприємства, а відтак формувати безпечні умови трансформації підприємства загалом.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, система, індикатор, показник, фактор.

COVID-19, with the further escalation of military aggression by the Russian Federation, has significantly changed the operating conditions of Ukrainian enterprises, which requires adjustments to the activities of security entities. The application of relatively recent countermeasures and threat elimination tools is becoming less effective due to the higher dynamism of the external and internal environment. There is an urgent need to develop the economic security system of the enterprise, which is impossible without appropriate information support. The study is focused on substantiating the principles of evaluating the development of the enterprise's economic security system. To develop an approach to the assessment of the development of the enterprise's economic security system, the following methods were used: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential parameters of existing approaches to the assessment of the enterprise's economic security; synthesis and analysis – for the formation of theoretical provisions for evaluating the development of the enterprise's economic security system; morphological analysis – to clarify the list of indicators reflecting the main directions of development of the enterprise's economic security system; graphic – for visual representation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. The technology for calculating the integral indicator of the development of the economic security system of the enterprise has been developed, which contains several stages, that is, from primary indicators and group indicators according to the main directions: economic, administrative-legal, information-analytical, technical-technological and personnel. The development of methodological principles for evaluating the enterprise's economic security system is an element of further progress in security science due to a paradigm shift from stability in the actions of security entities to systematic improvement in accordance with changes in the conditions of security activities. The developed approach, taking into account all the strengths of the existing practices regarding the assessment of the economic security of the enterprise, allows to take care of the constant modernization of the principles of the functioning of the economic security system of the enterprise, and thus to form safe conditions for the transformation of the enterprise in general.

Key words: economic security of the enterprise, system, indicator, indicator, factor.

УДК 338.24.021.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure74-16>

Штангрет І.А.

аспірант кафедри
фінансово-економічної безпеки,
обліку і оподаткування,
Українська академія друкарства

Shtangret Iryna

Ukrainian Academy of Printing

Постановка проблеми. Процес забезпечення економічної безпеки підприємства характеризується високою динамічністю змін базових параметрів, що вимагає швидкої реакції та активності в діях суб'єктів безпеки. Такими базовими параметрами виступають зміни зовнішнього середовища та корективи внутрішніх процесів, що провокує виникнення нових викликів, посилення ризиків та необхідності протидіяти загрозам. Окреслення фактичного рівня економічної безпеки підприємства традиційно пропонується проводити за рахунок практичного застосування однієї із відомих методик оцінювання. Нездатність застосувати іноземні розробки через суттєво відмінні умови безпекової діяльності, актуалізувало потребу посилення власних наукових розвідок, що забезпечило певний поступ. Результатом застосування більшості відомих українських методик оцінювання є констатація факту про рівень безпеки, в окремих

випадках – результативність дій суб'єктів безпеки, але питання розвитку системи економічної безпеки підприємства як таке не розглядається. Причиною можна вважати домінуюче на сьогодні хибне уявлення, що таку систему необхідно, як обов'язкову складову в межах системи управління підприємством, в одноразовому порядку створити і в подальшому зміни не є потрібні, адже вона повинна виконувати поставлені завдання. В основі такого погляду лежить відносна стабільність економічних процесів планової економіки, але не максимальна невизначеність та висока швидкість зміни впливу внутрішніх і зовнішніх факторів ринкового середовища. Система економічної безпеки підприємства повинна не лише постійно змінюватися, але й формувати прийнятну основу для трансформації підприємства загалом у відповідності до нових викликів як щодо ймовірного виникнення раніше неіснуючих або менш пріоритетних

загроз, так й можливостей, використання яких дозволяє здобути конкурентні переваги. Відтак актуальним стає створення методичних засад оцінювання не лише економічної безпеки підприємства загалом, але розвитку такої системи, що не може здійснюватися на основі існуючих підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вирішенню питання формування методичних засад оцінювання економічної безпеки підприємства приділили належну увагу такі науковці як О. Ареф'єва [1], Н. Гічова [2], С. Довбня [2], К. Дяченко [3], Д. Ковальов [5], Г. Козаченко [6], Т. Кузьменко [1], І. Плетникова [5], С. Покропивний [4] та інші. В умовах складності застосування іноземних практик, активність українських науковців дозволила створити основу в питаннях вибудовування інформаційного підґрунтя дій суб'єктів безпеки.

Формулювання цілей статті. Дослідження орієнтовано на обґрунтування засад оцінювання розвитку системи економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Серед безпекознавців поширені відмінні погляди не лише стосовно суті окремих підходів в оцінюванні економічної безпеки підприємства, але й щодо виділення в них основної групи, яка заслуговує на увагу суб'єктів безпеки для подальшого практичного застосування в умовах певного підприємства. Для прикладу, Г. Козаченко вважає, що сьогодні ретельно виписано сутність лише трьох підходів, тобто «...функціонального, індикаторного і експертного, в основі яких покладено використання різних інструментальних баз, які характеризуються певними перевагами і недоліками» [6, с. 168]. С. Покропивний [4, с. 54] просуває ідею більш ширшого застосування ресурсно-функціонального, а К. Дяченко [3, с. 32] формує методичну основу для програмно-цільового. Відтак нами була виділена основна група підходів із критичним оглядом їх переваг та недоліків щодо практичного застосування в сфері забезпечення економічної безпеки підприємства.

Індикаторний, або як його ще позначають – «пороговий», підхід має доволі значну аудиторію прихильників за рахунок простоти методологічної основи застосування. На підготовчому етапі щодо системи економічної безпеки певного підприємства визначаються основні функціональні складові із конкретизацією стосовно них групи індикаторів. В подальшому відбувається встановлення порогових значень, тобто доцільних, щодо кожного індикатора. В розумінні О. Арефєвої [1, с. 20] процес застосування індикаторного підходу полягає у визначенні усіх індикаторів та порівняння їх фактичних значень із пороговими на предмет відповідності. Виявлене відхилення вказує на реалізацію певної загрози, що потребує відповідної реакції зі сторони суб'єктів безпеки.

Попри нескладну технологію проведення розрахунків, трудомістким є сам процес визначення значної кількості індикаторів, а також потреба періодичного перегляду порогових значень, які мають максимально враховувати специфіку безпекової діяльності в умовах кожного підприємства. Певні обмеження щодо застосування цього підходу були сформовані через надмірну увагу до індикаторів стану фінансової безпеки з одночасним ігноруванням інших функціональних складових економічної безпеки підприємства, що зменшило ймовірність своєчасного виявлення усіх загроз на ранніх етапах їх виникнення й розвитку.

Ресурсно-функціональний підхід, як другий із виділеної групи, полягає у послідовному оцінюванні, за рахунок розрахунку кількісних показників, ефективності використання корпоративних ресурсів [4, с. 469]. До переваг його застосування відносять можливість виявлення «слабких» місць в господарській діяльності підприємства, але вагомим недоліком є надмірна увага до ефективності використання ресурсної основи, що лише частково перебуває в сфері відповідальності суб'єктів безпеки.

С. Довбня [2, с. 90] обґрунтовує доцільність застосування програмно-цільового підходу через можливість розрахунку інтегрального показника, рівень якого характеризує економічну безпеку підприємства в цілому, що робить його необхідним інструментом для відстеження динаміки й виявлення суттєвості впливу окремих факторів. Поруч із вагомими перевагами проявляються й окремі недоліки, які пов'язані із суб'єктивністю встановлення граничних значень індикаторів та вагових коефіцієнтів, а також трудомісткістю здійснення розрахунків.

Економіко-математичний підхід об'єднує прихильників оцінювання економічної безпеки підприємства через розроблення економіко-математичних моделей у вигляді функцій із певною кількістю невідомих, в межах яких здійснюється пошук взаємозв'язків (прямих і зворотних, лінійних та нелінійних), що характеризують впливу окремих факторів [5, с. 38]. Окрім трудомісткості самого процесу застосування, можна також відзначити й труднощі із проведенням ґрунтовних досліджень для виявлення й підтвердження залежностей.

Експертний підхід дає змогу створення цілісного й актуального в межах чітко визначеного періоду уявлення про рівень економічної безпеки підприємства не лише за рахунок дослідження внутрішнього середовища, але і з врахуванням пріоритетності впливу зовнішніх факторів, що є вагомою відмінністю порівняно із охарактеризованими вище підходами. Однак складністю являється як сам процес створення групи експертів і узгодження їх поглядів, так й суб'єктивність в їх міркуваннях під впливом особистого сприйняття процесів, що

мають місце в національній економіці. В безпековому ракурсі потрібно також зважити на необхідність забезпечення експертам доступу до внутрішніх процесів, що створює додатковий ризик втрати конфіденційної інформації.

Уникаючи розгляду інших підходів, які набули меншого поширення, можна підтвердити раніше висловлену тезу, що жоден із них не дозволяє відстежити процес розвитку системи економічної безпеки підприємства. Тобто, можна спостерігати зміну окремих індикаторів, рівень безпеки стосовно функціональної складової чи загалом економічної безпеки, але стан й відповідність діючої системи економічної безпеки підприємства умовам функціонування та поставленим перед суб'єктами безпеки завданням – ні. Зазначене обумовило, враховуючи усі позитивні моменти відомих та розглянутих вище підходів, формування авторського розуміння суті такого процесу задля інформаційної підтримки розвитку системи економічної безпеки підприємства. Складність виконання завдання полягає у відмінності стосовно традиційного оцінювання економічної безпеки підприємства, коли дослідженню не підлягає певна кількість індикаторів, що визначають поточний стан фінансово-господарської діяльності, а воно повинно передбачати об'єктивне аналізування кількісних й якісних змін в самій системі. Тобто ключовим є фіксування розвитку, який може мати різний характер, тобто, для прикладу, як прогресивний, так і регресивний, або без чітких ознак ключового спрямування, але із обов'язковим врахуванням руху у зовнішньому й внутрішньому середовищі й стратегічних орієнтирів підприємства загалом. Відтак оцінювання повинно проводитися стосовно системи економічної безпеки підприємства як відкритої системи, тобто з постійною прив'язкою до змінних актуальних на певний момент часу умов. Зазначене ще раз доводить відмінність авторського підходу від розглянутих вище, стосовно яких такі початкові параметри не закладаються.

Виходячи із цих міркувань нами в перелік індикаторів не були включені ті, що визначають рівень безпеки стосовно функціональних складових економічної безпеки підприємства, але деталізовані напрями цільового спрямування в розвитку відповідної системи, зокрема такі як економічне, адміністративно-правове, інформаційно-аналітичне, техніко-технологічне та кадрове. Іншим важливим моментом є спроба поєднати засади реалізації програмно-цільового та експертного підходів в оцінюванні. Тобто передбачено процедуру визначення початкових індикаторів за кожною складовою цільового спрямування, але на основі думок експертів із подальшою процедурою узагальнення й узгодження та розрахунком групових й інтегрального показників, чому повинна послужити система коригуючих (вагових) коефіцієнтів, що визначають питому вагу кожного індикатора. Позиція експертів підлягає означенню в кількісному вимірі через застосування шкали, бали: «0,0-0,33» – негативні зміни; «0,34-0,66» – поєднання різноспрямованих незначних змін; «0,67-1,0» – покращення. Для якісного оцінювання розвитку системи економічної безпеки підприємства для експертів було візуалізовано зазначену шкалу як на рис. 1.

Запропонована шкала дає змогу конкретизувати будь-які незначні зміни в системі економічної безпеки підприємства, тобто не лише крайні значення (близько до 0,0 – максимально негативні та до 1,0 – найбільш позитивні), але й усі проміжні за рахунок відповідного кількісного еквіваленту.

Уточнення потребує той момент, що «негативні зміни» або «поєднання різноспрямованих незначних змін» визначаються стосовно системи економічної безпеки підприємства відносно умов здійснення безпекової діяльності. Ті інструменти, що були результативними в минулому періоді, в умовах нових викликів й загроз можуть не забезпечити необхідний ефект через відсутність адаптаційних процедур та поступу в діях суб'єктів безпеки. Відтак акцент ставиться не на констатації

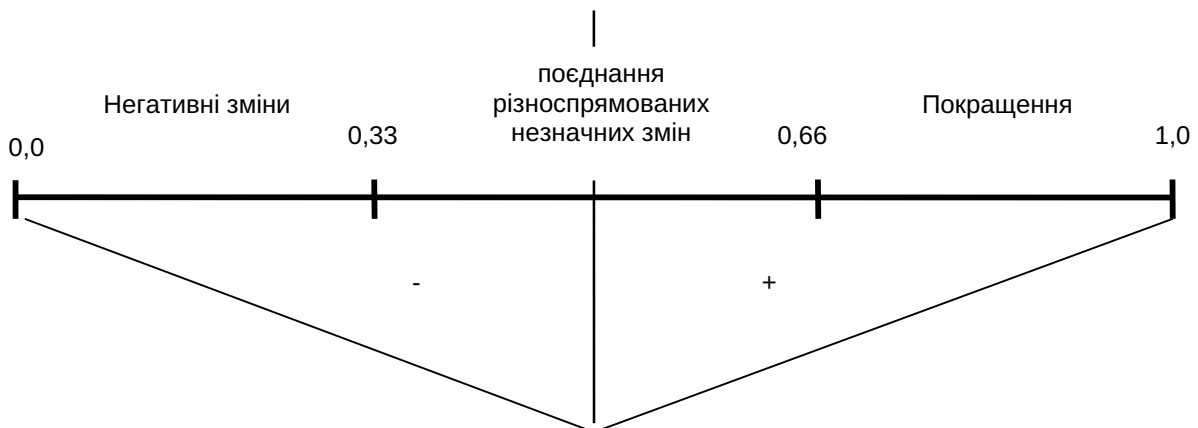

Рис. 1. Шкала оцінювання розвитку системи економічної безпеки підприємства

Джерело: розроблено автором

факту існування системи економічної безпеки підприємства з деталізацією її організаційної структури та матеріального забезпечення й результатах активності суб'єктів безпеки, а на її розвитку, тобто здійсненні кількісно-якісних змін, що дозволяють посилити захист підприємства у відповідності до динаміки зовнішнього середовища та перемін внутрішніх процесів.

Нами визначено наступний перелік індикаторів у розрізі основних складових:

- економічна складова (рівень використання безпекового потенціалу; результативність дій суб'єктів безпеки; вмотивована активність суб'єктів безпеки);

- адміністративно-правова складова (внутрішня нормативна база забезпечення; рівень правового захисту персоналу, менеджменту, власників; взаємодія із зовнішніми суб'єктами безпеки);

- інформаційно-аналітична складова (дієвість системи отримання, перевірки й оцінювання інформації; спроможність виявлення й розпізнавання факторів впливу на економічну безпеку підприємства; обґрунтованість управлінських рішень);

- техніко-технологічна складова (активність застосування цифрових технологій; оновлення матеріально-технічної бази безпекової діяльності; покращення технології безпекової діяльності);

- кадрова складова (цілеспрямованість дій суб'єктів безпеки; покращення цифрових та професійних компетентностей; злагодженість дій внутрішніх суб'єктів безпеки, зокрема і у взаємодії із зовнішніми).

Початковий етапом в застосуванні розробленої моделі полягає у визначенні стосовно певного підприємства п'ять груп індикаторів шляхом опитування експертів з числа менеджерів різних рівнів управління, а також залучених фахівців. Встановлення фактичного значення по кожному індикатору проводиться через узгодження крайніх відхилень у поглядах експертів й розрахунок середньої величини. В подальшому визначається груповий показник виходячи із фактичного значення певного індикатора та вагового коефіцієнта. Третій етап полягає у визначенні інтегрального показника розвитку системи економічної безпеки підприємства на основі групових показників та відповідних вагових коефіцієнтів. Вагові коефіцієнти в межах груп та в подальшому для розрахунку інтегрального показника мають бути розраховані виходячи із позиції експертів та враховуючи специфіку діяльності підприємства.

Висновки. Основною особливістю запропонованого підходу є те, що оцінювання може проводитися щоквартально та щорічно, відштовхуючись від розуміння тих змін, які відбулися в умовах діяльності певного підприємства, перетрубацій у внутрішніх процесах та активності суб'єктів

безпеки. Динамічність змін вимагає постійної трансформації безпекової діяльності, відтак пасивність або низька швидкість в реагуванні сприймається як проблема, яка породжує загрозу нездатності захистити бізнесу та забезпечити більш повне використання усіх нових можливостей для втримання й покращення конкурентних позицій. Результат оцінювання є основою розуміння поступу в безпековій діяльності, підґрунтям якого повинен бути розвиток системи економічної безпеки підприємства, темпи котрого визначаються динамічністю перебігу подій за межами і стосовно самого підприємства. Фактично формується аналітичне підґрунтя для цілісного сприйняття усіх процесів в динаміці, коли основну увагу приділяється не констатації фактів, що мали місце в минулому, та виправленню помилок, а відстеженню перебігу подій із створенням основи для більш швидшого реагування в режимі реального часу. Безперечно, що певна складність виникає через підбір й взаємодію із компетентними експертами, які повинні бути обізнаними не лише з специфікою діяльності певного підприємства, але володіти інформацією щодо розвитку галузі та трансформацій в національній економіці загалом. Водночас такі додаткові труднощі повинні бути ліквідовані за рахунок наукової організації системи оцінювання, зокрема шляхом ретельної роботи по підборі та підтриманню постійного контакту із експертами. Наріжним каменем повинно стати усвідомлення, що пасивність в розвитку системи економічної безпеки підприємства еквівалентна втратам через нижчу результативність дій суб'єктів безпеки, а їх уникнення вимагає першочергового відповідного інформаційного забезпечення, зокрема за рахунок реалізації сформованого теоретико-методичного підходу. Подальші дослідження доцільно здійснювати стосовно розроблення механізму розвитку системи економічної безпеки підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ареф'єва О.В., Кузьменко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. 170 с.
2. Довбня С.Б., Гічова Н.Ю. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства. *Фінанси України*. 2008. № 4. С. 88–97.
3. Дяченко К.С. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємств будівельної галузі. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 2015. № 4(5). С. 31–36.
4. Економіка підприємства : навч. посіб. / за ред. С.Ф. Покропівного. Київ : КНЕУ, 2000. 528 с.
5. Ковальов Д., Плетникова І. Кількісна оцінка рівня економічної безпеки підприємства. *Економіка України*. 2000. № 4. С. 35–40.
6. Козаченко Г.В. Естиметологічний аспект в економічній безпекології. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 167–173.

REFERENCES:

1. Arefieva O.V., Kuzmenko T.B. (2005) *Planuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv* [Planning of economic security of enterprises]. Kyiv: Vyd-vo Yevrop. un-tu. (in Ukrainian)
2. Dovbnia S.B., Hichova N.Yu. (2008) *Diahnostyka rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Diagnostics of the level of economic security of the enterprise]. *Finansy Ukrainy*, no. 4, pp. 88–97.
3. Diachenko K.S. (2015) *Metodychni pidkhody do otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv budi-velnoi haluzim* [Methodical approaches to assessing the level of economic security of enterprises in the construc-
tion industry]. *Tekhnolohichniy audyt ta rezervy vyrob-nystva*, no. 4(5), pp. 31–36.
4. Pokropyvnyi S. F. (ed.) (2000) *Ekonomika pid-priemstva* [Економіка підприємства]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
5. Kovalov D., Plietnykova I. (2000) *Kilkisna otsinka rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Quantita-tive assessment of the level of economic security of the enterprise]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4, pp. 35–40.
6. Kozachenko H.V. (2016) *Estymetolohichniy aspekt v ekonomichnii bezpekolohii* [Esthemetologi-cal aspect in economic security]. *Problemy ekonomiky*, no. 1, pp. 167–173.